

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA KAPITAL TUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISHNING MOLIYAVIY RAQOBATBARDOSHLIKKA TA'SIRI

THE IMPACT OF CAPITAL STRUCTURE OPTIMIZATION ON FINANCIAL COMPETITIVENESS OF SMALL BUSINESS ENTERPRISES

[1]Vaisov Dilshod Ibodullayevich

[1]*Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).*
ORCID: *0009-0001-6293-1498,* ***E-mail:*** *vaisov_dilshod@mamunedu.uz*

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Maqolada kichik biznes subyektlarida kapital manbalarini tanlash, kapital tuzilmasini optimallashtirish va uning moliyaviy barqarorlik hamda raqobatbardoshlikka ta'siri nazariy-uslubiy jihatdan tadqiq etilgan. Xususiy kapital, bank kreditlari, tijorat krediti va lizingdan foydalanishning iqtisodiy xususiyatlari hamda ular bilan bog'liq moliyaviy xatarlar tahlil qilingan. Kapital tuzilmasini baholashda D/E, WACC, DSCR, ROA, ROE va likvidlik ko'rsatkichlaridan foydalanish yondashuvlari tizimlashtirilgan. Shuningdek, kapital manbalarini tanlash, moliyalashtirish qiymatini baholash va moliyaviy xatarlarni boshqarish bosqichlarini o'zaro bog'lovchi diagnostik-adaptiv model taklif etilgan. Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida moliyalashtirish qarorlarini takomillashtirish, kapitaldan foydalanish samaradorligini oshirish va moliyaviy raqobatbardoshlikni mustahkamlashga qaratilgan.

Eng. - This article examines the theoretical and methodological aspects of selecting capital financing sources, optimizing capital structure, and assessing their impact on the financial stability and competitiveness of small business enterprises. The economic characteristics and associated financial risks of using equity capital, bank loans, trade credit, and leasing are analyzed. Approaches to evaluating capital structure through the debt-to-equity ratio (D/E), weighted average cost of capital (WACC), debt service coverage ratio (DSCR), return on assets (ROA), return on equity (ROE), and liquidity indicators are systematized. Furthermore, a diagnostic-adaptive model is proposed, integrating the stages of capital source selection, financing cost assessment, and financial risk management. The research findings are aimed at improving financing decisions, enhancing capital utilization efficiency, and strengthening the financial competitiveness of small business enterprises.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *kichik biznes, kapital tuzilmasi, kapital manbalari, moliyaviy raqobatbardoshlik, moliyaviy barqarorlik, kapitalni optimallashtirish, moliyalashtirish qiymati, moliyaviy xatarlar, diagnostik-adaptiv model.*

❖ *small business, capital structure, sources of capital, financial competitiveness, financial stability, capital structure optimization, cost of financing, financial risks, diagnostic-adaptive model.*

Kirish.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash va raqobatbardoshligini oshirish ko‘p jihatdan kapital manbalaridan samarali foydalanishga bog‘liq. Korxonaning o‘z mablag‘lari va jalb qilingan moliyaviy resurslar o‘rtasidagi maqbul nisbatni shakllantirish investitsion imkoniyatlarni kengaytirish, moliyaviy xarajatlarni nazorat qilish hamda qarz majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli kapital tuzilmasini optimallashtirish kichik biznesning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlovchi strategik boshqaruv yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Kichik biznes subyektlari faoliyatida moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, kredit resurslari qiymatining yuqoriligi, garov ta’minotiga qo‘yiladigan talablar va pul oqimlarining beqarorligi kapital tuzilmasini shakllantirish jarayonini murakkablashtiradi. Bunday sharoitda moliyalashtirish manbalarini tanlashda ularning qiymati, muddati, daromadliligi va xatarlarini kompleks tarzda baholash zarur. Mazkur tadqiqotning maqsadi kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirishning moliyaviy raqobatbardoshlikka ta’sirini nazariy-uslubiy jihatdan asoslash hamda diagnostik-adaptiv modelni taklif etishdan iborat bo‘lib, tadqiqot doirasida kapital manbalarini tanlash mezonlari, moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari va kapital tuzilmasini takomillashtirish yo‘nalishlari o‘rganilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini shakllantirish masalasi moliyalashtirish manbalarining qiymati, qarz yuki, korxonaning to‘lov qobiliyati va investitsion imkoniyatlari bilan uzviy bog‘liqdir. Shu sababli mavzuga oid adabiyotlar sharhida kapital tuzilmasining nazariy asoslari hamda kichik korxonalarning moliyaviy qarorlariga ta’sir etuvchi amaliy omillar birgalikda ko‘rib chiqiladi.

F. Modigliani va M. Miller kapital tuzilmasiga oid fundamental nazariyada mukammal kapital bozori, soliqlar va boshqa bozor nomukammalliklari mavjud bo‘lmagan sharoitda korxona qiymati moliyalashtirish manbalarining nisbatiga bog‘liq emasligini asoslagan [1]. Biroq kichik biznesda kredit olish xarajatlari, garov ta’minoti, axborot nomutanosibligi va moliyaviy qiyinchiliklar ehtimoli mavjudligi sababli mazkur nazariyaning dastlabki shartlari cheklangan tarzda amal qiladi. Bu holat qarz va xususiy kapital nisbatini baholashda faqat moliyalashtirish hajmini emas, balki unga bog‘liq xatarlarni ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

S. Myers kapital tuzilmasini tanlashda moliyalashtirish manbalarining ustuvorlik nazariyasini rivojlantirib, axborot nomutanosibligi sharoitida korxonalar avvalo ichki mablag‘lar, keyinchalik qarz va zarurat tug‘ilganda tashqi ulushli kapitalga murojaat qilishini tushuntirgan [2]. Ushbu yondashuv kichik biznes subyektlarida taqsimlanmagan foydani qayta investitsiyalash, bank krediti va boshqa jalb qilingan mablag‘lar o‘rtasida tanlov qilishni tahlil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, moliyalashtirish manbalarining bunday ketma-ketligi har bir korxona uchun qat’iy qoida emas; qarorlar uning pul oqimi, o‘sish ehtiyoji va kreditga layoqatliligiga bog‘liq.

G. Cassar va S. Holmes Avstraliya kichik va o‘rta biznes subyektlari misolida kapital tuzilmasi bilan korxona hajmi, aktivlar tarkibi, rentabellik hamda o‘sish imkoniyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni empirik tahlil qilgan [3]. Mazkur natijalar kapital manbalarini tanlashda korxonaning moliyaviy holati va faoliyat xususiyatlarini e’tiborga olish muhimligini ko‘rsatadi. Jumladan, moddiy aktivlarning mavjudligi kredit ta’minotiga, rentabellik darajasi ichki moliyalashtirish imkoniyatiga, o‘sish sur’ati esa qo‘shimcha kapitalga bo‘lgan ehtiyojga ta’sir etishi mumkin.

Z. Serrasqueiro va A. Caetano Portugaliya kichik va o'rta biznesi misolida muvozanat nazariyasi hamda moliyalashtirish manbalarining ustuvorlik nazariyasini qiyoslab, kapital tuzilmasi qarorlari korxonaning rentabelligi, yoshi va moliyaviy sharoitlariga qarab farqlanishini ko'rsatgan [4]. Tadqiqot natijalari kichik biznes uchun yagona optimal qarzdorlik me'yorini belgilash o'rniga qarz yukini korxonaning rivojlanish bosqichi va to'lov imkoniyatlariga moslashtirish maqsadga muvofiqligini anglatadi.

Mahalliy tadqiqotlarda D. I. Vaisov kichik biznes subyektlarining moliyaviy raqobatbardoshligini shakllantirishning nazariy asoslarini o'rganib, moliyaviy imkoniyatlar va barqaror rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratgan [5]. Muallifning xorijiy moliyalashtirish modellariga bag'ishlangan qiyosiy tadqiqotida moliyaviy resurslardan foydalanish sharoitlarini institutsional jihatdan baholash masalalari yoritilgan [6]. D. I. Vaisov va Q. K. Madraximovning ishida kichik biznes investitsion salohiyatini baholashning hududiy xususiyatlari ko'rib chiqilgan bo'lib, bu yondashuv kapitalga ehtiyojni korxonaning investitsion imkoniyatlari bilan bog'lashga yordam beradi [7].

Ko'rib chiqilgan tadqiqotlar kapital tuzilmasini optimallashtirishni faqat qarz va o'z kapitali nisbatini tanlash bilan cheklab bo'lmasligini ko'rsatadi. Kichik biznesning moliyaviy raqobatbardoshligini baholashda qarz va xususiy kapital nisbati (D/E), kapitalning o'rtacha tortilgan qiymati (WACC), qarzga xizmat ko'rsatish qobiliyati (DSCR), aktivlar hamda xususiy kapital rentabelligi (ROA va ROE), likvidlik va operatsion pul oqimlarini o'zaro bog'liq holda qo'llash zarur. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada moliyaviy diagnostika, muqobil manbalarni taqqoslash, maqbul variantni tanlash, monitoring va moliyalashtirish strategiyasini moslashtirish bosqichlarini birlashtiruvchi diagnostik-adaptiv model ishlab chiqiladi. Model konseptual taklif sifatida ilgari suriladi va uning samaradorligi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda kichik biznes subyektlarida kapital manbalarini tanlash, kapital tuzilmasini shakllantirish va uning moliyaviy raqobatbardoshlikka ta'sirini aniqlashga yo'naltirilgan tizimli yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi kapital tuzilmasi nazariyalari, moliyaviy barqarorlik mezonlari hamda kichik biznesni moliyalashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini o'zaro bog'liq holda o'rganishga asoslandi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil va sintez usullari yordamida xususiy kapital, bank krediti, tijorat krediti va lizingning korxona moliyaviy holatiga ta'siri o'rganildi. Qiyosiy tahlil orqali moliyalashtirish manbalari qiymati, muddati, qaytarish shartlari va moliyaviy xatarlari bo'yicha baholandi. Mazkur usullar asosida kapital manbalarini diversifikatsiyalash, qarz va xususiy kapital nisbatini muvofiqlashtirish hamda pul oqimlarini boshqarish bo'yicha yondashuvlar tizimlashtirildi.

Tadqiqotning metodologik natijasi sifatida kapital tuzilmasini optimallashtirishning diagnostik-adaptiv modeli taklif etildi. Model moliyaviy diagnostika, muqobil moliyalashtirish manbalarini baholash, maqbul variantni tanlash, monitoring va strategiyani moslashtirish bosqichlarini qamrab oladi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, modelning empirik samaradorligi korxonalar kesimidagi moliyaviy ma'lumotlar asosida alohida tekshirilishi lozim. Shu sababli mazkur maqolada metodologik yondashuv va amaliy baholash mezonlari shakllantirilgan bo'lib, ularning miqdoriy tasdig'i keyingi empirik tadqiqotlar uchun vazifa hisoblanadi.

Kichik biznes subyektlarida kapital manbalarini shakllantirishning huquqiy

asoslari O‘zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi Qonuni (2012-yil 2-maydagi O‘RQ-328-sonli Qonun bilan yangi tahrirda bayon etilgan), «Mas’uliyati cheklangan jamiyatlar to‘g‘risida»gi 2026-yil 21-apreldagi O‘RQ-1137-sonli Qonun, «Lizing to‘g‘risida»gi 1999-yil 14-apreldagi 756-I-sonli Qonun hamda «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi Qonunning 2019-yil 5-noyabrdagi O‘RQ-580-sonli Qonun bilan tasdiqlangan yangi tahririga asoslanadi [8–11].

Jumladan, O‘RQ-1137-sonli Qonun mas’uliyati cheklangan jamiyatlarning ustav kapitali va ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Mazkur Qonun 2026-yil 22-iyuldan kuchga kirgani sababli 2001-yil 6-dekabrdagi 310-II-sonli qonunga amaldagi huquqiy asos sifatida murojaat qilish to‘g‘ri emas. Kreditlash va lizing bitimlari esa tegishli qonun hujjatlari va shartnoma shartlari bilan belgilanadi. Kichik biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash instrumentlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-sentabrdagi PQ-306-son qarorida ham nazarda tutilgan [12]. Shu bois kapital tuzilmasi bo‘yicha qarorlar qabul qilishda moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan birga amaldagi huquqiy cheklovlar va moliyalashtirish shartlari ham hisobga olinishi zarur.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tadqiqot jarayonida moliyalashtirish manbalarining xususiyatlari, kapital qiymati, qarz yuki, likvidlik va investitsion samaradorlik ko‘rsatkichlariga alohida e’tibor qaratildi. Olingan natijalar asosida kapital tuzilmasini optimallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari aniqlandi.

1-jadval

Kichik biznes subyektlarida kapital manbalarini tanlash, kapital tuzilmasini shakllantirish va moliyaviy barqarorlikka ta’sir etuvchi omillar tahlili

№	Asosiy muammo va moliyalashtirish mezonlari	Moliyaviy ta’siri va takomillashtirish mexanizmi	Baholash ko‘rsatkichlari
1	O‘z kapitalining cheklanganligi. Ta’sischilar mablag‘lari, taqsimlanmagan foyda va qo‘shimcha kapital.	Moliyaviy mustaqillikni cheklaydi. Foydani qayta investitsiyalash va investorlarni jalb qilish zarur.	O‘z kapitali ulushi; moliyaviy mustaqillik; reinvestitsiya darajasi.
2	Bank kreditlari va garov cheklovlari. Foiz stavkasi, kredit muddati, garov va kredit tarixi.	Moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Kreditga layoqatlilikni oshirish va kafolat mexanizmlaridan foydalanish lozim.	DSCR; qarz yuki; foizlarni qoplash; garov/kredit nisbati.
3	Tijorat krediti va kreditorlik qarzlari. Yetkazib beruvchilar krediti va to‘lov muddatlari.	Aylanma mablag‘lar va likvidlikka ta’sir qiladi. To‘lov muddatlarini muvofiqlashtirish zarur.	Kreditorlik qarzlari aylanuvchanligi; o‘rtacha to‘lov muddati.
4	Lizing imkoniyatlaridan yetarli foydalanmaslik. Boshlang‘ich va davriy to‘lovlar, shartnoma muddati.	Asosiy vositalarni moliyalashtirishni yengillashtiradi. Lizing va kredit xarajatlarini taqqoslash lozim.	Lizing qiymati; davriy to‘lovlar; aktivlar rentabelligi.
5	Kapital tarkibining nomutanosibligi. Qarz va o‘z kapitali nisbati, moliyaviy leveraj.	Ortiqcha qarzdorlik moliyaviy xatarlarni oshiradi. Muqobil kapital tuzilmalarini baholash zarur.	D/E; qarz/aktivlar nisbati; moliyaviy mustaqillik.
6	Moliyalashtirish qiymatining yuqoriligi. Kredit foizlari, investorlar daromadliligi va lizing xarajatlari.	Sof foydani kamaytiradi. Kapital qiymatini hisoblash va iqtisodiy jihatdan maqbul manbalarni tanlash lozim.	WACC; qarz kapitali qiymati; foiz xarajatlari ulushi.

7	**Moliyalashtirish manbalarining konsentratsiyasi va muddatlar nomuvofiqligi. Ichki mablag'lar, kredit, lizing va investitsiyalar.**	Moliyaviy qaramlik va qayta moliyalashtirish xatarlarini oshiradi. Manbalarni diversifikatsiyalash va muddatlarni muvofiqlashtirish zarur.	Manbalar ulushi; konsentratsiya; uzoq muddatli kapital ulushi.
8	**Moliyaviy rejalashtirish va boshqaruv hisobining zaifligi. Pul oqimlari, xarajatlar va moliyaviy hisobotlar.**	Likvidlik tanqisligi va noto'g'ri qarorlar xavfini oshiradi. Pul oqimlarini prognozlash va boshqaruv hisobini kuchaytirish lozim.	Joriy likvidlik; sof aylanma kapital; operatsion pul oqimi.
9	**Moliyaviy xatarlar va monitoringning yetarli emasligi. Foiz stavkalari, tushumlar va qarz majburiyatlari.**	To'lov qobiliyatini pasaytirishi mumkin. Stress-test, ssenariyli tahlil va davriy monitoring zarur.	DSCR; WACC; ROA; ROE; likvidlik dinamikasi.
10	**Investitsion loyihalarni noto'g'ri moliyalashtirish. Loyiha qiymati, daromadlilik va qoplanish muddati.**	Kapital samaradorligini pasaytiradi. Loyihani iqtisodiy baholash va mos moliyalashtirish manbasini tanlash lozim.	NPV; IRR; qoplanish muddati; investitsiya rentabelligi.

Manba: *kapital tuzilmasi nazariyalari va kichik biznesni moliyalashtirishga oid ilmiy yondashuvlar asosida muallif ishlanmasi.*

Jadval tahlili kichik biznes subyektlarida kapital manbalarini tanlash va kapital tuzilmasini shakllantirish moliyaviy barqarorlik hamda raqobatbardoshlikni belgilovchi o'zaro bog'liq jarayonlar ekanligini ko'rsatadi. Kapital manbalaridan foydalanish samaradorligi ularning mavjudligigagina emas, balki qiymati, muddati, qaytarish shartlari va korxonaning moliyaviy imkoniyatlariga muvofiqligiga ham bog'liq. Birinchidan, xususiy kapital korxonaning moliyaviy mustaqilligini ta'minlovchi muhim manba hisoblanadi. Taqsimlanmagan foydani qayta investitsiyalash va qo'shimcha kapital jalb qilish qarz mablag'lariga ehtiyojni kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga, bank kreditlari va lizing investitsion imkoniyatlarni kengaytiradi, biroq ular bilan bog'liq foizlar va muntazam to'lovlar korxonaning pul oqimlariga qo'shimcha talablar qo'yadi. Shuning uchun moliyalashtirish manbasini tanlashda uning iqtisodiy samarasi va moliyaviy xatarlari birgalikda baholanishi lozim. Ikkinchidan, qarz va xususiy kapital nisbatini maqbul shakllantirish kapital tuzilmasini optimallashtirishning muhim shartidir. D/E, moliyaviy mustaqillik koeffitsiyenti va qarz yukini ifodalovchi ko'rsatkichlar korxonaning moliyaviy holatini baholash imkonini beradi. Bunda qarz mablag'laridan foydalanish rentabellikni oshirishi mumkin, ammo qarz qiymati aktivlar daromadliligidan yuqori bo'lsa, moliyaviy natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli ortadi. Uchinchidan, likvidlik va pul oqimlarini boshqarish moliyaviy barqarorlikning asosiy shartlaridan biridir. Qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish imkoniyati joriy va tezkor likvidlik koeffitsiyentlari, sof aylanma kapital hamda operatsion pul oqimi orqali baholanadi. Moliyalashtirish muddatlarini pul tushumlariga muvofiqlashtirish to'lov qobiliyatini saqlashga xizmat qiladi. To'rtinchidan, investitsion loyihalarni moliyalashtirishda NPV, IRR va qoplanish muddati kabi mezonlardan foydalanish kapitalning kutilayotgan samaradorligini aniqlashga yordam beradi. Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalash esa bitta manbaga qaramlikni kamaytirishi mumkin. Biroq turli manbalarni uyg'unlashtirish ularning qiymati va to'lov muddatlarini muvofiqlashtirishni talab etadi. Kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini shakllantirish samaradorligi moliyalashtirish manbalarini tanlash, ularning qiymati va muddatlarini muvofiqlashtirish, qarz hamda o'z kapitali nisbatini maqbullashtirish va moliyaviy

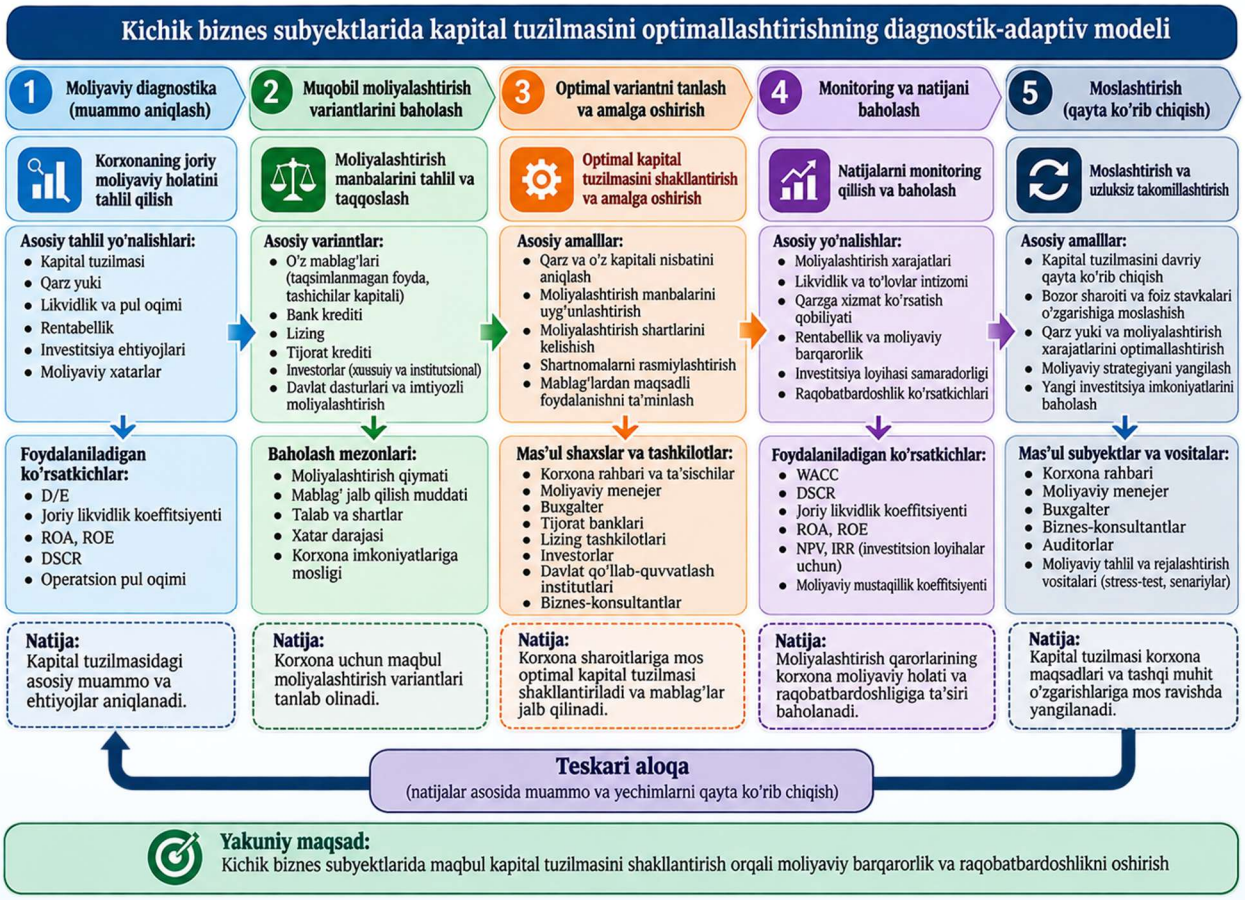
xatarlarni boshqarishga bog‘liq. Shu sababli kapital tuzilmasini takomillashtirish jarayoni moliyaviy rejalashtirish, boshqaruv hisobi, investitsion loyihalarni baholash va moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalash bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etilishi lozim. Jadvalda keltirilgan baholash ko‘rsatkichlari mazkur jarayon natijalarini monitoring qilish va kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligi hamda raqobatbardoshligini oshirish yo‘nalishlarini belgilash imkonini berishi mumkin.

Umuman olganda, jadval kapital tuzilmasini optimallashtirishda moliyalashtirish manbalari, moliyaviy ko‘rsatkichlar va boshqaruv qarorlarini kompleks yondashuv asosida birlashtirish zarurligini asoslab beradi. Moliyaviy raqobatbardoshlikni oshirishning muhim yo‘nalishi kapital qiymatini nazorat qilish, pul oqimlarini barqarorlashtirish, investitsiyalar samaradorligini baholash va kapital tuzilmasini muntazam qayta ko‘rib chiqishdan iborat. Mazkur yondashuv kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda uzoq muddatli rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirish moliyaviy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirishning muhim sharti ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur jarayonda moliyalashtirish manbalarini tanlash, qarz va xususiy kapital nisbatini muvofiqlashtirish hamda moliyaviy xatarlarni boshqarish masalalari alohida ahamiyat kasb etadi. Aniqlangan muammolarni hal etish kapital tuzilmasini davriy qayta ko‘rib chiqish va moliyaviy boshqaruv sifatini oshirishni talab qiladi. Taklif etilayotgan yondashuv kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligi, investitsion salohiyati va uzoq muddatli raqobatbardoshligini oshirish uchun uslubiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Kapital tuzilmasini optimallashtirish jarayonida ishtirok etuvchi subyektlarning vazifalarini uchta guruhga ajratish mumkin: Ichki boshqaruv subyektlari: korxona rahbari, ta’sischilar, bosh buxgalter va moliyaviy menejer. Ular kapitalga bo‘lgan ehtiyojni aniqlaydi, moliyaviy holatni baholaydi va moliyalashtirish bo‘yicha qaror qabul qiladi. Tashqi moliyaviy subyektlar: tijorat banklari, lizing tashkilotlari, investorlar va boshqa moliyalashtiruvchilar. Ular moliyaviy resurslar taqdim etadi, moliyalashtirish shartlarini belgilaydi va qarz oluvchining to‘lov qobiliyatini baholaydi. Yordamchi institutlar va vositalar: biznes-konsultantlar, auditorlar, kafolat mexanizmlari, moliyaviy rejalashtirish, stress-test va investitsion tahlil vositalari. Ular axborot nomutanosibligini kamaytirish, xatarlarni baholash va moliyaviy qarorlar sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu omillarni umumlashtirib, kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirish korxonaning ichki moliyaviy boshqaruvi, tashqi moliyalashtirish tashkilotlari va yordamchi institutsional mexanizmlarning o‘zaro hamkorligiga bog‘liq, degan xulosaga kelish mumkin. Bunda moliyaviy menejer va korxona rahbari kapital tarkibini shakllantirishning asosiy qaror qabul qiluvchi subyektlari bo‘lsa, banklar, investorlar va lizing tashkilotlari moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini belgilaydi. Moliyaviy rejalashtirish, stress-test, kapital qiymatini hisoblash va investitsion loyihalarni baholash esa ushbu qarorlarni asoslash vositalari hisoblanadi.

Kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirish samaradorligini oshirish uchun quyidagi diagnostik-adaptiv modeldan foydalanish lozim deb hisoblaymiz (1-rasm). Mazkur model moliyaviy holatni diagnostika qilish, muqobil moliyalashtirish manbalarini baholash, maqbul kapital tuzilmasini tanlash, natijalarni monitoring qilish va moliyaviy strategiyani moslashtirish bosqichlarini qamrab oladi. Modelning asosiy xususiyati ushbu bosqichlarning o‘zaro uzviy

bog'liqligi hamda teskari aloqa mexanizmi orqali takomillashtirilishidadir. Uni qo'llash kapital qiymati va moliyaviy xatarlarni hisobga olgan holda raqobatbardoshlikni oshirishga yo'naltirilgan qarorlarni asoslash imkonini beradi.

1-rasm. Kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirishning diagnostik-adaptiv modeli

Rasmda kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirishning diagnostik-adaptiv modeli besh bosqich asosida ifodalangan. Birinchi bosqichda korxonaning moliyaviy holati, qarz yuki, likvidligi, rentabelligi va investitsion ehtiyojlari tahlil qilinadi. Ikkinchi bosqichda o'z mablag'lari, bank krediti, lizing va boshqa moliyalashtirish manbalari taqqoslanadi. Uchinchi bosqichda korxonaning moliyaviy imkoniyatlari va xatarlarini hisobga olgan holda maqbul kapital tuzilmasi shakllantiriladi. To'rtinchi bosqichda moliyalashtirish qarorlarining samaradorligi tegishli ko'rsatkichlar orqali baholanadi. Beshinchi bosqichda olingan natijalarga muvofiq moliyaviy strategiya qayta ko'rib chiqiladi. Modeldagi teskari aloqa mexanizmi kapital tuzilmasini ichki va tashqi muhit o'zgarishlariga moslashtirish orqali korxonaning moliyaviy barqarorligi hamda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida kapital tuzilmasini optimallashtirish moliyaviy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili ekanligini ko'rsatadi. Kapital manbalarini tanlashda ularning qiymati, muddati, qaytarish shartlari, korxonaning pul oqimlari va moliyaviy xatarlari kompleks baholanishi lozim. Xususiy kapital, bank kreditlari, tijorat krediti va lizingdan oqilona foydalanish moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish

bilan birga, qarz majburiyatlarini boshqarish zaruratini ham kuchaytiradi. Kapital tuzilmasining samaradorligini baholashda D/E, WACC, DSCR, ROA, ROE hamda likvidlik ko‘rsatkichlaridan foydalanish moliyaviy qarorlarning asoslanganligini oshiradi. Biroq mazkur ko‘rsatkichlarni tanlash korxonaning faoliyat turi, moliyaviy hisobotlari va mavjud ma’lumotlariga muvofiq amalga oshirilishi kerak. Shuningdek, investitsion loyihalarni moliyalashtirishda NPV, IRR va qoplanish muddatini hisobga olish kapitaldan foydalanish samaradorligini aniqlashga yordam beradi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan diagnostik-adaptiv model kapital tuzilmasini optimallashtirishni moliyaviy holatni diagnostika qilish, muqobil manbalarni baholash, maqbul variantni tanlash, monitoring va strategiyani moslashtirish bosqichlari orqali tashkil etishni nazarda tutadi. Modelning amaliy ahamiyati moliyaviy boshqaruv qarorlarini muntazam tahlil va qayta baholash bilan bog‘lashida namoyon bo‘ladi. Mazkur yondashuvni qo‘llash kichik biznes subyektlarida moliyalashtirish xarajatlarini nazorat qilish, moliyaviy xatarlarni kamaytirish va investitsion salohiyatni mustahkamlash uchun uslubiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Modigliani F., Miller M. H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment // The American Economic Review. — 1958. — Vol. 48, No. 3. — P. 261–297.

2. Myers S. C. The Capital Structure Puzzle // The Journal of Finance. — 1984. — Vol. 39, No. 3. — P. 574–592. — DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1984.tb03646.x.

3. Cassar G., Holmes S. Capital Structure and Financing of SMEs: Australian Evidence // Accounting & Finance. — 2003. — Vol. 43, No. 2. — P. 123–147. — DOI: https://doi.org/10.1111/1467-629X.t01-1-00085

4. Serrasqueiro Z., Caetano A. Trade-Off Theory versus Pecking Order Theory: Capital Structure Decisions in a Peripheral Region of Portugal // Journal of Business Economics and Management. — 2015. — Vol. 16, No. 2. — P. 445–466. — DOI: 10.3846/16111699.2012.744344.

5. Vaisov D. I. Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini shakllantirishning nazariy asoslari // Научный импульс. — 2026. — Jild 4, № 47. — B. 117–125.

6. Vaisov D. I. Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini ta’minlashda xorijiy moliyalashtirish modellarining taqqoslama institutsional tahlili // Научный импульс. — 2026. — Jild 4, № 47. — B. 126–135.

7. Vaisov D. I., Madraximov Q. K. Kichik biznes subyektlarining investitsion salohiyatini baholashning hududiy xususiyatlari // Muhandislik va iqtisodiyot. — 2026. — Jild 4, № 7. — B. 279–283.

8. O‘zbekiston Respublikasining «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi Qonuni (2012-yil 2-maydagi O‘RQ-328-sonli Qonun tahririda). — URL: https://lex.uz/uz/docs/-2006789

9. O‘zbekiston Respublikasining «Mas’uliyati cheklangan jamiyatlar to‘g‘risida»gi Qonuni. — 2026-yil 21-aprel, O‘RQ-1137-son. — URL: https://lex.uz/uz/docs/-8151376

10. O‘zbekiston Respublikasining «Lizing to‘g‘risida»gi Qonuni. — 1999-yil 14-aprel, 756-I-son (amaldagi tahriri). — URL: https://lex.uz/uz/docs/-85259

11. O‘zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni (2019-yil 5-noyabrdagi O‘RQ-580-sonli Qonun tahririda). — URL: https://lex.uz/uz/docs/-4581969

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori. — 2023-yil 14-sentabr, PQ-306-son (amaldagi tahriri). — URL: https://lex.uz/uz/docs/-6609110